

OSCAR I:s SISTA PROPAGANDA FÖR SVENSK-DANSK UNION

Av fil. d:r SVEN ERIKSSON, Göteborg

»RYSKA kolossen måste vandra *framåt*, ständigt växa om den ej skall upplösas och sönderfalla», skrev Oskar I den 3 mars 1855 i sin dagbok.

Det var den allmänna meningen i Europa. I början av 1700-talet hade Ryssland trätt inom den europeiska storpolitikens ljuskrets, och under de följande hundra åren hade man sett det i växelvisa framryckningar i norr och söder tillägna sig del efter del av de svenska, polska och turkiska väldena. En viss panikstämning inför detta utflöde av asiatisk, omätbar naturkraft hade uppenbarat sig; uttryck härav var det mot århundradets slut tillkomna falsarium, som heter »Peter den stores testamente» och vari Karl XII:s geniale motståndare i sibyllinska vändningar utstakar för sina efterträdare på Rysslands tron vägen till världsherraväldet.

Under 1800-talets första årtionden hade man åskådat den ryska diplomatiens försök att underminera det turkiska väldet på Balkan med Konstantinopels erövring som tydligt slutmål. Försöken hade i Sverige bevittnats med en blandning av hopp och fruktan. Man befارade — och Oscar I hörde till dem — att Ryssland skulle vända sig mot norr, om det misslyckades i söder, samt fortsätta, där det hejdat sig 1809. Man levde i stormaktstidens föreställningsvärld och tänkte sig att Rysslands mål var detsamma som Sveriges under stormaktstiden: besittningen av Östersjöns hela strandkant, »dominium maris Baltici». Den engelske politikern lord Malmesbury vittnar 1855, att han hela sitt liv fått höra att Ryssland förr eller senare skulle göra sig till herre över de nordiska rikena; Oscar I inskräpte i statsrådet, att ryssarna aldrig glömt tsar Peters testamente. Rysslands expansionssträvande var i konungens ögon icke resultat av tsarernas ärelystnad utan en inre, rysk nödvändighet, något naturligt, ödesbestämt. Utan besittningen av Öresunds stränder vore det urståndsatt att utnyttja sin flotta, Östersjöns största. Häri — menade han — kunde Ryssland svårligen i längden finna sig.

Mot mitten av 1800-talet syntes den ryska faran även dyka upp

i söder. Fredrik VII av Danmark var barnlös. Successionsfrågan avgjordes 1813, då makterna och Danmarks riksdag erkände prins Kristian av Glücksburg som tronföljare. Kristian var tysk, nära befreundad med tsaren och starkt ryssvänlig. Frågans lösning betraktades av Oscar I som en seger för de ryska hegemonisträvandena i Norden. Tvåfrontskriget, detta den svenska historiens skrämbild, skymtade vid horisonten. Blev det ryska inflytandet dominerande i Köpenhamn, kunde Danmark — befarade konungen — vid Sveriges nästa krig med Ryssland anfalla det västerifrån. Till detta kommo alla frön till missämja och split, som skulle spridas i Norge. Längst in i perspektivet skymtade möjligheten av att tsaren efterträdde sin frände Kristian eller dennes ättlingar på danska tronen.

Just i detta Rysslands tvång till expansion såg emellertid Oscar I fröet till dess undergång — »så vida gamla Europa ej blivit alltför svag och tandlös». Trycket och hotet från kolossen i öster måste framkalla mottryck. I själva verket hotade spänningen mellan i främsta rummet England och Ryssland mer än en gång att urladda sig i krig under 1800-talets förra hälft. Klyftan mellan västmakterna och Ryssland vidgades ytterligare genom den polistjänst tsaren åtog sig i fråga om de nationella och inrikespolitiska reformsträvandena. I de liberalas ögon blev den ryska despotien det stora hinder, som måste undanröjas. Allt starkare växte tron på en avgörande strid mellan västmakterna och Ryssland, en strid, som på samma gång var en maktkamp och ett ideologiernas Ragnarök. När denna strid 1853 syntes förestå som följd av Rysslands angrepp mot Turkiet, varnade det svenska Aftonbladet tsaren att spänna bågen för hårt, ty började nu en strid mellan de två »principerna» så gäves intet stillestånd, ingen vapenvila, emedan det nu gällde frågan om »rysk-asiatisk despotism eller representativa och fria statsformer» skulle bli härskande i Europa.

Med energi och skicklighet sökte konung Oscar hela Krimkriget igenom väcka Englands och Frankrikes förståelse för att det ryska hotet mot Norden tillika var ett hot mot dem och Europa. Livligt utmålade han faran av att Ryssland satte sig fast i Öresund eller anlade en sjöfästning i norska Finnmarken, varifrån angrepp kunde riktas mot Skottland och den brittiska handeln lamslås. Med samma ihärdighet som Cato inskräpte nödvändigheten av att Kartago förstördes underströk han, att enda medlet

att trygga Europas »fred och heligaste intressen» vore att i Norden skapa en stormakt som bålverk mot Ryssland. Under Krimkriget agiterade han för att denna stormakt tillskapades genom att Finland förenades med Sverige-Norge; när förhoppningarna därom grusades våren 1856 som följd av freden ville han realisera storstatsprojektet genom att förena Danmark med de två skandinaviska rikena. Projektet syntes honom nu nödvändigare än någonsin, ty i krigets elfte timma hade han — i den s. k. novembertraktaten med västmakterna — tydligt utpekat Ryssland som Sverige-Norges potentielle fiende och ingivit tsaren misstanken att man hade »armerade penséer». Freden betraktade han blott som ett stillestånd, »efterräkningens och hämndens» förberedelsestid.

Att redogöra för det invecklade diplomatiska spel, som konungen våren 1856 inledde, ligger utom ramen för denna uppsats. Uppgiften är här allenast att med ett par exempel belysa det sätt, varpå han sökte påverka den allmänna opinionen i Norden och Västeuropa och genom denna regeringarna.

I juli 1856 sände konungen friherre Knut Bonde till Brüssel. Beskickningen gällde närmast Leopold I:s regeringsjubileum. Med det ostentativa uppdraget var ett hemligt förbundet: Bonde skulle förbereda en agitation i den utländska pressen. Det betydelsefullaste resultatet av hans verksamhet blev ett par artiklar med Stockholm som angivet ursprung, vilka 'Times' Pariskorrespondent O'Meagher mot kontant ersättning intog i sin ordinarie korrespondens. Artiklarna utgavs omedelbart i Paris i broschyrform under titeln »Observations on the present state and future prospects of Scandinavia». De väckte tämligt uppseende i Norden och återgavs av en mängd tidningar.

Det blev emellertid icke Knut Bonde, som kom att spela den viktigaste rollen i propagandaverksamheten, utan hans efterträdare som chef för Kungl. Teatern, Gunnar Olof Hyltén-Cavallius, förut prövad i mindre uppgifter, nu särskilt nyttig genom sina goda förbindelser med de ledande skandinavisterna i Sverige och Danmark. Av dessa väntade konungen hjälp i sina strävanden. Redan under Krimkriget hade inom liberala, skandinavistiska kretsar tanken lancerats att agitera för upphävande av den danska successionen till förmån för den populära kronprins Karl, och efter novembertraktaten hade sympatierna för huset Bernadotte vunnit i styrka. Att så verkligen var fallet framgår av att Cavallius

hösten 1856 lyckades vinna flera av dem, som varit konungens ivrigaste motståndare under kriget, och knyta dem vid den kungliga propagandatjänsten. En av dessa var den kände nordisten George Stephens, engelsman till börden men sedan början av 1830-talet verksam som språklärare i Norden och 1855 huggnad med professorstitel av Köpenhamns universitet. En annan var Oskar Patrik Sturzen-Becker — Orvar Odd.

Till pressagenternas ledning utarbetade konungen promemorior, som Cavallius närmare utvecklade. Där uppräknades de skäl, som gjorde den skandinaviska storstaten Sverige-Norge-Danmark till en europeisk nödvändighet, och dessutom antyddes, hur projektet närmare skulle förverkligas. Västmakternas fruktan för att Östersjön skulle stängas borde därigenom undanröjas, att man förband sig att icke anlägga befästningar i Skåne och på Själland, och prins Kristian skulle få ersättning för danska kronan i hertigdömena Holstein och Lauenburg.

»Två huvudpunkter lägger jag på minnet», skrev Cavallius till en av agenterna. »1:o att visa huru Skandinavien är en nationell, ej en dynastisk fråga; huru den i forna dar alltid varit bekämpad av dynastierna, men under skiftande former alltid dykt upp igen. — 2:o att visa huru Holstein försvagar Danmarks materiella makt, då den ger konungariket en armé, som ej kan användas mot Tyskland, icke heller mot Ryssland, allenast mot en enda fiende — Sverige, d. v. s. mot Danmark självt. Huru det moraliskt försvagar genom att draga förräderiet in i landets eget läger, genom att blanda nationaliteten med nya fientliga elementer. Under en fortsatt konflikt med Tyskland inom landet måste danskheten själv försvagas, kanske gå under.»

Programmet visar, att det icke var hela det dåvarande Danmark, som man önskade förena i personalunion med Sverige-Norge, utan blott den rent *danska*. De tyska delarna skulle frånskiljas och gränsen dragas någonstans i Slesvig.

Stephens' uppgift blev att skriva skandinaviska artiklar i den engelska pressen. Under Krimkriget hade han regelbundet medarbetat i Morning Chronicle, men anställningen synes ha upphört på redaktionens föranstaltande. Motvilligt återknöt han kontakten med sin gamla tidning, som förklarade sig villig att införa hans *gratis* levererade artiklar. Vid mitten av november 1856 sände Stephens den första artikeln till London.

Det är uppenbart, att utsikten att få spela en betydelsefull roll i ett storpolitiskt spel hänförde den gamle skandinavisten. Lika

tydligt är, att han insåg vilka möjligheter läget öppnade för honom själv. I december föreslog han att man skulle starta en engelskspråkig tidning — *The Northman* — i Köpenhamn. Förslaget avvisades av konungen, därför att man verkade hastigare och säkrare genom en tidning, som redan ägde »kredit och publik». Ett annat förslag av Stephens, att han skulle få bege sig till London för att konferera med olika tidningar, fick bättre mottagande och Cavallius erhöll befallning att ställa nödiga penningmedel till förfogande.

Stephens' missnöje över *Morning Chronicle* ökades när det dröjde med införandet av artiklarna. »Den undertrycker för mycket och är för rysk i sina ledare», klagade han. Vid mitten av december mildrades oviljan; ett par av korrespondenserna hade intagits och Stephens smickrade sig med att de väckt förvåning och uppståndelse i prins Kristians omgivning. Det är emellertid uppenbart att Stephens ivrigt såg sig om efter ett nytt organ i England. Då han i början av 1857 anlände dit började han omedelbart en rundvandring till redaktionerna. Av konungen hade han fått anvisning att sätta sig i förbindelse med G. W. Dasent, som beklädde den näst högsta befattningen i *Times'* redaktion och som gjort den svenska propagandan väsentliga tjänster under Krimkriget. Dasent var emellertid bortrest och icke heller i *Daily News*, som likaledes spelat en viss roll under Krimkriget, fick han inget. I denna situation återkom han till förslaget att den svenska propagandan skulle antingen köpa eller subsidiera en engelsk tidning — Stephens beräknade köppriset till något mellan två- och femtusen pund. Situationen ljusnade emellertid. *The Observer* visade sig icke obenägen att acceptera Stephens som medarbetare, och även Palmerstons organ *Morning Post* visade sig välvilligt. Därmed sjönk på nytt *Morning Chronicle*s anseende i Stephens' ögon. Han fann tidningen befinna sig i dåliga händer, äga litet inflytande och vara övergiven av sina bästa skribenter. Från *Morning Post* erhöll han i slutet av februari 1857 meddelande att han antagits som tidningens korrespondent i Köpenhamn. När *Morning Post* emellertid dröjde med att införa hans artiklar återupptog Stephens förbindelserna med den föraktade *Morning Chronicle*. Där verkade han ända till 1859.

Stephens' verksamhet inskränkte sig icke blott till artikelskrivrier; han sökte därjämte knyta lämpliga personer vid propagandaverksamheten. Under sin vistelse i London lyckades han sålunda

— enligt vad han meddelade Orvar Odd — förmå ett par danskar att pekuniärt understödja en ung landsman, som åtagit sig att skriva om dansk politik i den engelska pressen, och dessutom tjänstgjorde han som mellanhand vid Orvar Odds anställande. I november 1856 föreslog han Cavallius, att Orvar Odd skulle anställas som attaché i Köpenhamn mot en lön av tusen riksdaler och med huvudsaklig uppgift att agitera i Danmark och Belgien. Konungen visade sig intresserad av förslaget — även om han ansåg Orvar Odds pressförbindelser i Belgien och Frankrike av mindre betydelse — och i början av december var saken klar. Under tiden från december 1856 till juni 1857 mottog sålunda Orvar Odd över 1,500 riksdaler som ersättning för sitt arbete. Hans främsta publicistiska insats blev broschyren »Den skandinaviska frågan», som han skrev efter Cavallius' anvisningar och vilken Stephens synes ha översatt till engelska.

För att befordra den skandinaviska saken sändes i början av november den unge Harald Wieselgren till Paris. Han var endast tjuogoett år gammal, nybliven doktor och sedan 1854 tjänsteman vid Kungl. Biblioteket. I första rummet skulle han förse kejsar Napoleon III:s kusin prins Napoleon och dennes sekreterare Charles Edmond med material att användas till grund för den framställning av prinsens nyligen avslutade »forskningsresa» i Skandinavien, som var under arbete. Därjämte skulle han förse de till prinsens förfogande stående parisertidningarna med skandinaviska artiklar.

För dessa ändamål erhöll Wieselgren av Cavallius dels en — tämligen enkel — chiffer, dels promemorior och artiklar, skrivna av konungen personligen. Som introduktion tjänade ett brev till prinsen. Den ekonomiska sidan ordnades sålunda, att Wieselgren erhöll ett kreditiv om 3,000 francs hos bankfirman Tottie & Arfvedson samt 300 riksdaler banco kontant. Offentligt uppgav Wieselgren, att han begav sig till Paris för att bedriva forskningar i franska utrikesdepartementets arkiv.

Resan började under lovande auspicer. Köpenhamn gick i skandinavismens tecken; konserter gävos nämligen inför tusentals åhörare av svenska och danska studentsångföreningar och vid en fest på »Skydebanen» höllos skandinavistiska tal »så att det susade ikring örona». Ju närmare Wieselgren kom Paris, ju dystrare föreföll det. »Alla järnbanetåg vimla av ryssar», rapporte-

rade han. Även Paris vimlade av ryska spioner, och med omiskännlig lättnad konstaterade han, att lås och nycklar till hotellrummen voro pålitliga; nyckeln till chiffonjén höll han ängsligt förvarad i sin plånbok. Misstänksamhet och vaksamhet fingo näring av prins Napoleons och Edmonds varning för den »inquisitoriska inrättning», som hette franska postverket. För utifrån kommande brev voro visserligen ingen fara för handen, förklarade de, men väl för avgående; prinsen ville icke en gång själv anlita verket. I sina brev med Cavallius beflitade sig fördenskull Wieselgren om att uttrycka sig så dunkelt som möjligt, och den enkla chiffren kom till användning åtskilliga gånger.

En av Wieselgrens första omsorger var att uppsöka den svensk-norske ministern, frih. L. Manderström, genom vars bemedling han hoppades vinna tillträde till det ängsligt bevakade arkivet. Det visade sig tämligen svårt. »Man behandlar oss småfolk rätt cavalièrement», menade Manderström, och även sedan utrikesministern greve Walewski motvilligt givit sitt bifall till eventuella forskningars anställande — »till följd av det goda förhållande, som äger rum mellan Sverige och Frankrike» — voro svårigheterna icke undanröjda. Wieselgren fick sålunda icke begära vissa år eller månader utan noga specificera de dokument han önskade. »Vad arkivet och forskningarne där anbelangar», skrev han vid mitten av december, »ser jag mig ingen möjlighet att göra någonting därav! Frågan blir blott att hinna göra så mycket att det ej ser ut, som om jag ej brydde mig om en sak, för vars skull jag lämnat mitt födeland.» Till prins Napoleon ville Wieselgren icke vända sig för att ej Manderström skulle ana något. Efter en månads väntan fick den unge forskaren — som han självironiskt kallade sig — en diplomatisk volym från 1784 av blandat innehåll.

Det väsentliga var emellertid kontakten med prins Napoleon. Arbetet på den planerade boken — som några månader senare utkom under titeln »Voyage dans les mers du nord» och med Edmond som angiven författare — var i full gång, och Wieselgren hälsades välkommen som en »levande dictionnaire historique et statistique des Pays Scandinaves».

Det var icke småsaker, som prinsen och hans sekreterare önskade veta. Wieselgrens redogörelse därför kan anföras, emedan den utmärkt väl exemplifierar den Wieselgren—Cavalliska skriftväxlingens dunkla vändningar:

»Se här den lista man lämnat — —: 1) Farfars (Oscar I) ungdom. 2) Hans opposition mot sin far. 3) Hans litterära arbeten, deras karaktär och inflytelse. 4) Det som vederfors honom i mars 44. 5) Vilka äro hans förnämsta åtgöranden vid egendomsförvaltningen. 6) Vilka planer och förslag till godsets inre organisation ärnar han genomdriva. 7) Vilka äro de olika partierna bland dess invånare. 8) Farfars senaste tilltal till sina underhavande — —. 9) Kamrarnas närvarande ställning. 10) Omdöme över den synpunkt och de åsikter, som i arbetet böra fasthållas.»

Som synes var det ytterligt svårt för Wieselgren att i detalj fasthålla vid bilden av ett »gods», vilket som helst, ägt av en vördnadsvärd »farfar», och en svenskkunnig och misstänksam censur-tjänsteman borde — förefaller det — utan alltför mycket huvudbry ha förstått vad brevet i verkligheten rörde sig om.

Speciellt de bägge första och den sjätte frågan bekymrade Wieselgren, som endast försett sig med uppgifter i fråga om »statistik, historia, grannens sydliga egendomsgräns och de där ungdomliga rörelserna, som nu övergått till gammalt folk». Hans brev framkallade munterhet hos konung Oscar, som gissade, att man ville göra boken så pikant som möjligt. Detta ansåg sig Wieselgren våga bestrida; prinsen hade själv sagt honom, att man ville synas fullt opartisk: »Boken skall hållas i sådan anda, att denna familj (huset Bernadotte) synes oss helt och hållet indifferent; men genom »la force des choses» skall sedan av sig själv framgå för varje läsares övertygelse dess »qualités et mérites». Emellertid lovade konungen att om möjligt låta eftersöka litet material. Ytterligare en fråga erhöll Wieselgren, nämligen om vilka och huru gamla »den starke mannens (Ryssland) strävanden efter sin grannes nordligaste egendom» (Finnmarken) voro.

En livlig skriftväxling följde mellan Stockholm och Paris, Wieselgren försågs med nytt material och nya upplysningar, och efter några dagars intensivt arbete kunde han lämna den av allt att döma mycket fordrande och icke så litet otålige Edmond ett halvt dussin tättskrivna ark. Edmonds »Voyage» blev tvivelsutan ett troget eko av den svenska propagandan!

Men Wieselgren skulle jämväl söka få prosvenska skandinavist-artiklar införda i franska tidningar. Redan vid ankomsten till Paris hade han till prinsen överlämnat några i Stockholms slott författade skriftstycken, men först ett par veckor senare fick han meddelande om att en serie om tre artiklar skulle börja i La Presse. De voro skrivna av prinsen och publicisten Joseph Cohen på

grundval av det material Wieselgren furnerat. Cohen var icke invigd i hemligheten; han betraktade den unge svensken allenast som en tillfällig bekantskap till prinsen från dennes Stockholmsbesök. I slutet av månaden infördes artiklarna i La Presse, och med spänning avvaktade man ekot i världen.

»Vad man ej hade väntat har inträffat», berättade Wieselgren för Cavallius den 29 december. »Le Nord (rysk tidning i Brüssel) har ej sagt ett ord om de tre artiklarne och ingen av de parisiska, engelska ô tyska tidningar, som jag här kunnat få se, har ens omnämnt dem, ännu mindre upptagit den kastade stridshandsken. (Prinsen och Edmond) — — voro så förvånade, att de ej visste quel parti prendre, isynnerhet den förstnämnde. Man finner näml. genom denna de övriga bladens tystlåtenhet ej det påräknade tillfället till frågans återupptagande.»

Med ledsnad konstaterade Wieselgren svårigheten att intressera opinionen för den skandinaviska frågan. Storpolitiska händelser vid Persiska viken och i Mellaneuropa — för att icke nämna mordet på ärkebiskopen av Paris — voro dagens samtalsämnen. Helt betydelselösa blevo icke La Presse's artiklar. De citerades i Köpenhamn som vittnesbörd om utlandets syn på de skandinaviska problemen och i Sverige väckte de stor uppmärksamhet.

»Ett förbund måste grunda sig på ömsesidiga tjänster», påpekade Edmond, hänsyftande på La Presse's artiklar, »— nå väl, vi önska en återtjänst. Det är att få uppgift på någon person i eder kolossala grannes huvudstad (S:t Petersburg), som kan månatligen en av två gånger skriva mig till — — och lämna mig säkra uppgifter — — i form av korrespondensartiklar. — — i svensk anda hållen (framställning) är vad vi behöva.»

Edmonds önskan villfors av konung Oscar. Allmänheten i Paris matades med »ryska korrespondenser». De kompletterades av korrespondensartiklar med Stockholm som angiven ursprungsort. Agitationen blev livlig. Om dess vidare utveckling och resultat är här icke platsen att orda. Själv stannade Wieselgren kvar hela våren; den 5 maj 1857 sände han sin sista rapport.

De anförda exemplen ge glimtar av konung Oscars presskampanj åren 1856—1857. Kampanjen gav åtskilligt eko i Europa — icke minst i Köpenhamn. Någon större betydelse fick den knappast. Dess intresse ligger däri, att den ger större kunskap om opinionsbildningens teknik än någon annan, närmare utforskad period.